

članci

VAŽNOST PASTORALNE TEOLOGIJE U SADAŠNJEM TRENUTKU CRKVE I DRUŠTVA

Josip BALOBAN

0. UVOD

Teologija kao znanost govori o Bogu i o čovjeku, o čovjekovu odnosu prema Bogu i prema čovjeku, te o čovjekovu spasenju. Govor o nevidljivom Bogu postaje konkretnijim i razumljivijim po govoru o čovjeku. Razumljivost i konkretnost tog govora doživljavamo na svojstven i neponovljiv način u Isusu Kristu. Teologija govori na osobit način o Crkvi u kojoj se isprepliće božansko i ljudsko, otajstveno i institucionalno, vidljivo i nevidljivo. Čini se da smo dosad previše, upravo preko teologije, gledali Kristovu Crkvu kao otajstvenu stvarnost i institucionalnu veličinu, koje su u ovom svijetu, ali nisu dokraja u tom svijetu. A pojedinac unutar Crkve i unutar društva u kojem se rodio, živi i radi, kao da se previše izgubio. Posljedica je toga bila da se čovjek koji je vjerovao nerijetko doživljavao kao osoba s dva lica: jednim unutar Crkve, a drugim unutar društva.

U novije se vrijeme sve više uviđa potreba razlikovanja između države kao institucije i društva u čijoj je službi ta država. K tome u teologiji se razvija potreba zanimanja za konkretnog čovjeka kao pojedinca kako unutar Crkve tako i unutar društva. Čovjek koji vjeruje živi u određenom društvu kao član Crkve i tako ostvaruje svoju crkvenost. Odatle proizlazi i opravdanost zanimanja teologije za društvo u kojem živi Crkva.

U ovome se članku stavlja naglasak na specifičnu granu teologije, naime, na pastoralnu odnosno na praktičnu teologiju. Želi se ukazati na pastoralnu teologiju kao nezaobilaznog čimbenika unutar cjelokupne teologije, zatim unutar teorije i prakse Crkve i naposljetku unutar društva u kojem žive i rade osobe koje vjeruju ili traže Boga. Već je iz samog naslova uočljivo da se pastoralna teologija ne zanima samo za crkvenost doživljavanu i ostvarivanu na privatnoj i ekleziološkoj razini, nego i na društvenoj razini. Riječ je, ustvari, o društvenoj dimenziji vjere kao dimenziji koja čini integralnost čovjeka koji vjeruje. Stoga ovaj članak dodiruje mnoga pitanja kako na unutarteološkoj razini tako i na razini teologija—društvo. Iako se člankom želi dati globalno zaokružena cjelina,

on ipak u nekim dijelovima nije iscrpan, ali zato želi biti otvoren za daljnu diskusiju i moguću nadopunu.

1. RAVNOPRAVNOST PASTORALNE TEOLOGIJE S OSTALIM GRANAMA TEOLOGIJE

Prije nego se nešto kaže o mjestu pastoralne teologije unutar cjelokupne teologije, potrebno je pojasniti pojmove pastoralna teologija i praktična teologija. Posebno na njemačkom govornom području, gdje je konačno uvrštena pastoralna teologija u red teoloških sveučilišnih disciplina godine 1774, upotrebljavaju se oba pojma. Od tada do danas autori su u svojim udžbenicima već u samim naslovima davali prednost jednom ili drugom pojmu. Franz Stephan Rautenstrauch govori o pastoralnoj teologiji¹, Anton Graf piše o kritičkom prikazu praktične teologije.² A Karl Rahner i njegovi suradnici upotrebljavaju oba pojma. Govore, ustvari, o pastoralnoj teologiji kao praktičnoj teologiji. Tako i priručnik što su ga izdali K. Rahner i njegovi suradnici, nosi naslov *Handbuch der Pastoraltheologie*, a podnaslov je »Praktische Theologie der Kirche in ihrer Gegenwart«.³ Autori pak skupnog djela nastalog na kongresu pastoralnih teologa njemačkog govornog područja, održanog povodom 200. godine osamostaljivanja pastoralne teologije u Beču 1974. dali su prednost pojmu praktična teologija.⁴ Hrvatski pastoralni teolozi 19. i 20. stoljeća upotrebljavaju pojmove: pastirsko bogoslovje (Martin Štiglić),⁵ pastirsko bogoslovje (Stjepan Gjanic / Bogoljub Stričić,⁶ Dragutin Kniewald⁷), pastoral (Ivan Škreblin),⁸ pastorka (Živan Bezić).⁹ U Statutu Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu iz godine 1976, na stranicama gdje se govori o klasifikaciji predmeta na istoime-nom Fakultetu riječ je o katedri pastoralnog bogoslovlja.¹⁰ A u rasporedu akademske godine KBF-a u Zagrebu za 1987—1988. godinu, govori se o katedri

¹ Usp. Franz Stephan Rautenstrauch, *Entwurf zur Entwicklung der theologischen Schulen in den kaiserlichen und königlichen Erbländen*, Wien 1776.

² Usp. Anton Graf, *Kritische Darstellung des gegenwärtigen Zustandes der praktischen Theologie*, Tübingen 1841.

³ Vidi Franz Xaver Arnold, Karl Rahner, u.a., *Handbuch der Pastoraltheologie, Praktische Theologie der Kirche in ihrer Gegenwart*, Freiburg-Basel-Wien, zweite, überarbeitete Auflage 1970, Bd. I—V.

⁴ Usp. Ferdinand Klostermann, Rolf Zerfaß, u.a., *Praktische Theologie heute*, München 1974.

⁵ Usp. Martin Štiglić, *Katoličko pastoralno bogoslovje*, Zagreb 1886. god. I. sv. i 1887. god. II. sv.

⁶ Usp. Stjepan Gjanic, Bogoljub Stričić, *Pastirsko bogoslovje*, prijevod Schütz-Polz, *Handbuch der Pastoraltheologie*, 17. izdanje iz god. 1915, izdano u Zagrebu 1917.

⁷ Usp. Dragutin Kniewald, *Pastirsko bogoslovje*. Dušobrižnikova ličnost i djelatnost, Zagreb 1930, I. sv.; Dragutin Kniewald, *Pastirsko bogoslovje*, Svećenička služba, Zagreb 1938, II. sv.

⁸ Usp. Ivan Škreblin, *Dušobrižnikova orijentacija*, Zagreb 1956.

⁹ Usp. Živan Bezić, *Pastoralni radnik*, 2. dopunjeno izdanje, Đakovo 1981.

¹⁰ Vidi *Statut Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb 1976, čl. 54, § 1. t. 8.

pastoralne teologije.¹¹ U člancima i raspravama posljednjih dvaju desetljeća objavljenih na hrvatskom jeziku susreću se tri pojma: pastoralka, pastoralna teologija i praktična teologija.

Na njemačkom govornom području upotrebljavaju se pastoralna teologija i praktična teologija. A posljednjih dvadeset godina uvriježilo se kod katoličkih teologa tog govornog područja shvaćanje prema kojem se »pastoralna teologija« uzima kao sinonim za »praktičnu teologiju«, a samim tim »pastoralna teologija« shvaća se »kao čimbenik koji integrira pojedinačne praktično-teološke discipline: liturgiju, homiletiku, katehetiku/religijsku pedagogiku, pastoralnu sociologiju, pastoralnu psihologiju i eventualno crkveno pravo«. ¹² Takvo shvaćanje ne polazi od pastoralne teologije kao praktično-teološke pojedinačne discipline, nego poima pastoralnu teologiju kao praktičnu teologiju u cjelini. Drugim riječima, takvim shvaćanjem pastoralna je teologija ravnopravno područje teološke znanosti jednako kao i druge grane teologije. Teologija je općenito »znanstvena refleksija kršćanske vjere o samoj sebi i to u njezinim počecima, u njezinoj povijesti, u njezinim dogmatsko-etičkim izražajnostima i u njezinoj sadašnjoj praksi« (Hans Schilling). Ta definicija obuhvaća sve grane teologije: egzegetsku, povijesnu (patrologiju), sistematsku i praktičnu. Stoga je pastoralna teologija kao praktična teologija teološka znanost koja reflektira sadašnju i buduću kako crkvenu tako i društvenu praksu vjere i to: analitički, kritički i normativno.¹³ O tome što se sve misli pod teološkim reflektiranjem crkvene i društvene prakse vjere, bit će više govora kasnije.

Vratimo se pitanju *suodnosa* između pastoralne, odnosno praktične teologije i ostalih grana teologije. Gore postavljena definicija teologije općenito ukazuje na to da teološku znanost čine četiri jednakopravne, međusobno ovisne i komplementarne grane teologije ili teološka područja. Sve te grane teologije međusobno se uvjetuju, a nikako ne isključuju. Sve one nastaju u prvim stoljećima Crkve, premda tijekom povijesti Crkve doživljavaju svoj specifični razvoj. Stoga se ne može tvrditi da je pastoralna teologija, odnosno praktična teologija manje teologija ili da je relativno mlada grana teologije zato što je tek prije dva stoljeća uvrštena u red sveučilišnih teoloških disciplina. Takva tvrdnja nijekala

¹¹ Vidi *Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, Raspored akademske godine 1987—1988*, Zagreb 1987. Štefan Steiner se zauzima za to da se znanost o spasenjskom djelovanju sve Crkve u inkarnatorskoj perspektivi zove »apostolska« ili »akcijska teologija«, a ne »pastoralna« ili »praktična teologija«. Usp. Štefan Steiner, *Narava pastoralne teologije*, u: *Bogoslovni Vestnik*, Ljubljana 36/1976, st. 1, 1—14, ovdje 12—13.

¹² Hans Schilling, *Pastoraltheologie*, in: Kommission »Curricula in Theologie« des Westdeutschen Fakultätentages durch Erich Feifel (Hrsg.), *Studium Katholische Theologie, Berichte — Analyse — Vorschläge*, Zürich, Einsiedeln, Köln 1980, Bd. VI., 155—161, ovdje 156. H. Schuster ističe slično u *Handbuch der Pastoraltheologie: Pastoralna teologija kao praktična teologija obuhvaća »ne samo djelatnost pojedinog dušobrižnika i s tim pastoralnu teologiju u njezinom starom klerikalističkom smislu, nego isto i prije svega ona stvarna područja, koja se obrađuju u liturgiji, katehетици, homiletici, karitasu i u pastoralnoj teologiji«*. Vidi Heinz Schuster, *Wesen und Aufgabe der Pastoraltheologie als praktischer Theologie*, in: F.X. Arnold/K. Rahner, u.a. (1970), Bd. I, 93—117, ovdje 109—110.

¹³ Usp. definiciju pastoralne teologije kod Schilling (1980), 157.

bi teologiji u povijesti odnos prema praksi, a što ne bi bio povijesno točno, pošto je teologija od svojih početaka ujedinjavala dva svoja pola, naime, teološku teoriju i crkvenu praksu. Pitanje (ne)obrezanja pogana koji ulaze u Kristovu Crkvu jasno pokazuje ne samo navezanost jedne na drugu, nego i potrebno suočavanje i međusobno nadopunjavanje teološke teorije i crkvene prakse. Dio crkvene prakse (zahtjev i praksa da se pokršteni pogani obrežu i da vrše Mojsijev zakon) doživljava kritičku korekturu od strane teološke teorije, koju zastupaju apostoli i starješine u Jeruzalemu (usp. Dj 15, 4—35). Već Isus svojim novim tumačenjem subote postavlja nove naglaske u vjerničkoj praksi (usp. Mt 12, 1—14). Ili Isusovi zahtjevi, koji započinju: »Čuli ste da je rečeno starima... A ja vam kažem!« (usp. Mt 5, 21—48), ističu ne samo suodnos između teorije i prakse, nego i važnost teološke teorije za vjerničku praksu. Jednom riječju, na temelju nove teorije o čovjeku i međuljudskim odnosima, te na osnovi nove teorije odnosa čovjek—Bog, Isus stvara novu praksu vjere i života.

A gdje god je riječ o crkvenoj i društvenoj praksi vjere tu je riječ i o pastoralnoj teologiji. Time se ne želi reći da ostale grane teologije nemaju odnosa prema praksi. Naprotiv, sama definicija teologije ukazuje na to da u teologiju bitno spada praksa i to pod dvostrukim vidom. Prvo, praksa je prije svega specifični objekt pastoralne teologije. Bez nje pastoralna teologija ne može kao što ne može ni bez ostalih grana teologije. Drugo, praksa je istodobno, a to je uvijek bila i u povijesti, objekt cjelokupne teologije. Odnos prema praksi posebno je konstitutivan za praktičnu teologiju. No, pastoralnoj teologiji nije dostatna samo praksa Crkve, budući da pastoralna teologija kao teološka znanost ima svoj materijalni i svoj formalni objekt.¹⁴ Po formalnom objektu dobiva izrazitu svoju specifičnost i samostojnost što znači da time čini i cjelokupnu teologiju kompletnom. Po toj specifičnosti stječe i svoju ravnopravnost s ostalim teološkim granama. Po materijalnom objektu pastoralna teologija ulazi u komplementarnu ovisnost s preostalim granama teologije. Praktična i pastoralna teologija dijele materijalni objekt s ostalim teološkim disciplinama. A taj je objekt cjelokupna Crkva, tj. čitavi život i sveobuhvatno djelovanje Crkve. Takvim shvaćanjem materijalni objekt nije sužen samo na hijerarhiju i crkvene službenike, nego je ujedno proširen na čitavu Crkvu. Proširenjem materijalnog objekta na čitavu Crkvu kao dinamičku, društveno strukturiranu, povijesti podvrgnutu veličinu, koja je vođena Duhom Svetim i čovjekom, nadilazi se klerikalističko suženje pastoralne teologije, koje je vladalo do II. vatikanskog sabora. Na osnovi tog zajedničkog materijalnog objekta pastoralna i praktična teologija uzimaju kao temeljno polazište ono što o biti Crkve kažu: biblijska teologija, patrologija i sistematska teologija.¹⁵ Ono po čemu pastoralna i praktična teologija dobivaju svoju specifičnost i samostojnost jest formalni objekt. Njega čini Crkva u sadašnjoj povijesnoj i društvenoj situaciji. Ta sadašnja situacija Crkve

¹⁴ O formalnom i materijalnom objektu govori i Bezić (1981), 12—13.

¹⁵ Potrebitost interdisciplinarnе suradnje pastoralne teologije s ostalim teološkim disciplinama kod nas ne spominje se često u domaćoj teološkoj literaturi. No, ta problematika iziskuje poseban članak.

neodvojiva je od biti Crkve i ne pripada joj kao akcident supstanciji. Za sadašnju situaciju Crkve i za bit Crkve karakteristično je da se jedno u drugo pretače. Drukčije rečeno, sve ono što uvjetuje i što ostvaruje realizaciju Crkve od njezina naviještanja Riječi do dijakonije u Crkvi i društvu u ovoj sadašnjoj povijesnoj situaciji jest formalni objekt pastoralne teologije. Pritom se ne misli samo isključivo na sadašnju crkvenu i društvenu praksu vjere, nego i na buduću. Crkva može i mora, dakako koliko joj to ljudski čimbenik omogućuje i dopušta, planirati čak i svoju budućnost.¹⁶ A postojeću sadašnju situaciju u kojoj Crkva živi i djeluje treba pastoralna teologija studirati, analizirati i reflektirati. To čini na taj način da empiričke podatke dobivene posredstvom humanih znanosti reflektira u teološkom kontekstu.¹⁷ Kod toga su moguća dva ekstrema kojih se pastoralna teologija mora uvijek čuvati. S jedne strane ona ne smije ići za nekritičkim prilagođavanjem i nereflektiranim preuzimanjem što donose i nude humane znanosti. A s druge strane ne smije pod svaku cijenu odbaciti sve ono što je novo, posebno u društvu i kod neteoloških znanosti, a što može služiti dobrobiti čovjeka i njegovom povijesno-spasenjskom ostvarenju.

2. (NE)DOVOLJNO UOČAVANJE VAŽNOSTI PASTORALNE TEOLOGIJE UNUTAR SADAŠNJE CRKVE?

Već je u prethodnoj točki globalno rečeno da je pastoralna teologija kao praktična teologija sastavni dio cjelokupne teologije. I to ne u smislu nekog teološkog privjeska, nego u smislu ravnopravnosti, jer tek s praktičnom teologijom cjelokupna teologija postaje kompletnom teologijom. Pastoralna se teologija po svom formalnom objektu izrazito posvećuje sadašnjoj situaciji Crkve. Unutar te sadašnje Crkve posebno mjesto zauzima odnos između teološke teorije i crkvene prakse. Na osnovi tog odnosa pokušat će se u ovoj točki gledati pastoralna teologija. Osim toga, u drugoj podtočki bit će riječi o specifičnosti tog odnosa u našim crkvenim prilikama.

2. 1. VAŽNOST ODNOSA IZMEĐU TEOLOŠKE TEORIJE I CRKVENE PRAKSE U DANAŠNJOJ PASTORALNOJ TEOLOGIJI

K. Lehmann definira praktičnu teologiju kao »znanstvenu teoriju«, koja u datoj sadašnjosti tematizira uvijek iznova praksu Crkve koju ova treba realizirati.¹⁸ To ujedno znači da praktična teologija mora biti kritička teološka teorija, koja posreduje između teologije i kršćanske prakse. Samim tim je riječ o odnosu i o posredovanju između teorije i prakse.¹⁹ Prema N. Greinacheru problem

¹⁶ O planiranju budućnosti Crkve, te o zadaći pastoralne teologije u odnosu na pastoralno planiranje vidi vrlo instruktivan, ako ne i proročanski članak K. Rahnera: *Perspektive pastoralna budućnosti*, u: Svesci, 1982, br. 45, 11—16.

¹⁷ O tome će više biti riječi u drugom dijelu t. 2.

¹⁸ Usp. Karl Lehmann, *Das Theorie-Praxis-Problem und die Begründung der Praktischen Theologie*, in: Klostermann, F./Zerfaß, R., u.a. (1974), 81-102, ovdje 83.

¹⁹ O teoriji i praksi unutar cjelokupne teologije kaže R. Valenčić: »Teologija kao cjelina postala je više pastoralna, mogli bismo reći jedinstvenija, jer niti priznaje niti prihvaća niti na-

teorije i prakse u praktičnoj teologiji može se ovako protumačiti: Ponajprije, pod praksom se misli *crkvena praksa*. A ta se »odnosi u jednakoj mjeri na crkvene djelatnosti svih članova Crkve« uključujući i pretpostavljajući djelovanje službene Crkve i njezinih službenika, ukoliko se to djelovanje vrši ili samo unutar crkvene javnosti ili u ime Crkve ili jednostavno kao Crkva.²⁰ Pod teorijom se misli *teološka teorija*, (tj. koherentni sklop normativnih izričaja), koja se orijentira prema Isusovoj stvari (evanđelju) i prema povijesti prenošenja te stvari, zatim, prema današnjoj crkvenoj praksi i naposljetku prema današnjoj društvenoj situaciji.²¹ Ta četiri čimbenika međusobno su ovisna i komplementarna. Stoga teološka teorija ne može (ne smije) ignorirati jedan od tih čimbenika. Jer sva četiri čimbenika ujedinjuju hod Crkve u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Ipak unutar tih čimbenika postoji respektirajuća međuovisnost. Tako za današnju Crkvu pored Isusove prvotne i nezamjenjive mjerodavnosti ostaje i mjerodavnost Prve Crkve relevantna i trajna.²² Na osnovu tih četiriju čimbenika N. Greinacher ističe dva puta praktične teologije: Jedan je deduktivan, ukoliko praktična teologija polazi od Isusova evanđelja (od Isusa kao osobe, njegove smrti i njegova uskrsnuća) i tradicije Crkve. A drugi je put induktivan, ukoliko se praktična teologija orijentira prema konkretnoj situaciji Crkve u društvu, i prema društvenoj situaciji općenito. Ta orijentacija prema društvu ne smije prijeći u pasivno prilagođavanje toj situaciji od strane praktične teologije. Praktična teologija uvijek mora reflektirati sadašnju povijesnu situaciju u horizontu Isusova evanđelja i iskustva prve Crkve.

Što se tiče odnosa teorije i prakse treba dokinuti mišljenje da je teorija stvar samo profesionalnih akademičara ili profesora teologije. Isto vrijedi za tvrdnju da postoji praksa kao praksa bez teorije. S pravom naglašava N. Greinacher i toliki drugi teolozi da nema čiste teološke teorije bez crkvene prakse kao i da nema prakse bez date teorije. Kao što je teorija uvijek povijesno posredovana i društveno uvjetovana tako je i praksa uvijek kroz teoriju suuvjetovana i praksa je odraz određene teorije. Dakle, nema čiste teorije, a da u njoj ne bi bili dati elementi prakse. Isto tako nema čiste prakse u kojoj ne bi bila sadržana određena teorija. Je li te činjenice teologija kroz povijest bila svjesna i da li je sada toga svjesna, to je drugo pitanje. Kao primjer za rečeno može poslužiti razgovor prije krštenja. Ukoliko župnik u svojoj glavi ima sliku o Crkvi kao malom stadu, onda će on krštenje djeteta crkveno distanciranih roditelja odbiti. Donosi li župnik odluku prema modelu Crkve za koji je karakteristična stupnjevit

silno odvaja teoriju od prakse.« Vidi *Pastoral — veza sa životom*. Intervju s Rafkom Valentić. Intervju vodio Pero Aračić, u: *Vjesnik đakovačke i srijemske biskupije* 38/1985, br. 9, 129—132 i 137, ovdje 129.

²⁰ Usp. Norbert Greinacher, *Das Theorie-Praxis-Problem in der Praktischen Theologie*, in: Klostermann, F./Zerfaß, R., u.a. (1974), 103—118, ovdje 104—105.

²¹ Isto, 105.

²² Teorija i praksa Prve Crkve kriteriji su prema kojima se ravnaju i današnji kršćani. Više o tome vidi Josip Baloban, *Biblija kao kriterij kršćaninovog mišljenja i djelovanja*, u: *Vjesnik đakovačke i srijemske biskupije* 40/1987, br. 11, 191—194; 40/1987, br. 12, 211—214 i 41/1988, br. 1, 3—6.

crkvenost, tada će se pozitivno, odnosno odobravajuće ponašati prema tome krštenju. On ne mora biti ni svjestan te slike, ali njegova praksa uključuje, makar i nesvjesno određenu teološku teoriju.

Da bi se sačuvalo harmoničnost i suradnju između teološke teorije i crkvene prakse treba spriječiti dvije krajnosti. S jedne strane ne smije se dopustiti primat teorije nad praksom, što je u povijesti često bio slučaj, a s druge strane ne smije se dopustiti primat prakse nad teorijom što se događa primjerice na osnovu nekih marksističkih tendencija.²³ Osim toga, odnos između teološke teorije i crkvene prakse ne određuje se ni po potpunom odvajanju jedne od druge niti po njihovoj istovjetnosti, već po bipolarnom jedinstvu napetosti između teološke teorije i crkvene prakse.²⁴ To bipolarno jedinstvo napetosti između teološke teorije i crkvene prakse artikulira se u današnjoj društvenoj i crkvenoj situaciji na sljedeći način: sadašnja je društvena situacija izazov za Crkvu i crkvenu praksu. I to stoga što je ona ili velikim dijelom postavila u pitanje neke aspekte crkvene prakse, a isto tako i neka područja teološke teorije. Ili što ta društvena situacija djeluje u smjeru dekristijanizacije. Crkva zajedno sa svojom praksom nije više u onim društvenim odnosima i uvjetima u kojima je bila nekoliko stoljeća, već se našla u novim povijesnim i društvenim datostima. Ta novonastala društvena situacija i tradicionalna crkvena praksa upućuju svoja pitanja teološkoj teoriji.

Sve dosada rečeno podudara se s onim što proizlazi iz definicije pastoralne teologije. A u definiciji je rečeno da se pastoralna teologija odnosi kritički prema crkvenoj i društvenoj praksi vjere. Tu pastoralna teologija ima i svoju proročku ulogu u odnosu na budućnost Crkve i društva. Zato je zadaća pastoralne teologije ispitivanje te crkvene prakse. Uz pomoć neteoloških znanosti, npr. sociologije, psihologije i pedagogije deskriptivno se opisuje i *analizira* sadašnja pojavna slika Crkve.²⁵ Ne gleda se Crkva samo kao otajstvena stvarnost, nego prvenstveno kao empirička realnost, koja je posljedica te sakramentalne stvarnosti, ali se vidljivo očituje kao sociološka datost. Pritom se analizira i društvena, a u našim uvjetima i politička dimenzija vjere, koja ima relevantne posljedice za crkvenu praksu, bilo pojedinca bilo Crkve kao zajednice. To je prvi korak. Već kod tog koraka iz prakse se artikuliraju neka pitanja, koja crkvena praksa upućuje pastoralnoj teologiji, ali i čitavoj teologiji. Kao drugi korak, koji ide paralelno s analizom jest *hermeneutsko pitanje*. Podaci i zapažanja, koja se dobivaju posredstvom analize, pretresaju se i kritički interpretiraju, a i sama crkvena praksa se kritički ispituje. Već u tome kritičkom ispitivanju može se lučiti između konstitutivnih i stoga nedokidljivih elemenata kršćanstva odnosno Crkve i između svih onih kršćanskih i crkvenih pojavnosti koje se oslanjaju na epohalno, tradicionalno, folklorno, bez kojih crkvena praksa može i mora opstati. Kao treći i posljednji korak poduzima pastoralna teologija tako da iz tu-

²³ Usp. Greinacher (1974), 108-109.

²⁴ Isto, 110.

²⁵ Ovdje je pastoralna teologija kao teološka teorija prakse posebno povezana na korespondenciju s humanim znanostima. Usp. Schilling (1980), 158.

mačenja empiričke analize kao i iz upućene kritike izriče *norme* odnosno modele za *normativno djelovanje Crkve*. Ustvari, izriče stanje kakvo bi trebalo biti. Na taj način ona dijelom i prethodi samoj crkvenoj praksi. Izrečeni modeli i vrijednosti ne smiju se prikazivati odijeljeno od Isusa i njegova evanđelja. Za nešto takvo postoji realna opasnost, budući da humane znanosti mogu relativizirati i umanjiti kršćansku poruku i njezinu cjelovitost. Stoga svi ti normativni izričaji moraju biti izvedeni od Isusa i njegova evanđelja i od njih prosuđivani.

2. 2. (NE)POVEZANOST IZMEĐU TEOLOŠKE TEORIJE I CRKVENE PRAKSE KOD NAS

Govoriti o problematici povezanosti i nepovezanosti između teološke teorije i crkvene prakse u našim specifičnim okolnostima znači nužno imati pred očima dvije dimenzije odnosa. Prva dimenzija obuhvaća (ne)povezanost između pastoralne teologije i konkretne crkvene prakse, odnosno nosioca te prakse u ovom prostoru i vremenu. Druga dimenzija obuhvaća (ne)zanimanje pastoralne teologije za korespondenciju s humanim znanostima. Jednu i drugu dimenziju odnosa nužno je promatrati u isključivo našim povijesnim i društvenim okolnostima.

Ima li kod nas teološke teorije? Koji je odnos teološke teorije prema crkvenoj praksi u našoj Crkvi? Točno prije dvadeset godina napisao je Bono Zvonimir Šagi u svom članku *Prilagoditi školsko teološko znanje konkretnoj situaciji*« sljedeće: »Odnos teorije i prakse trebalo bi sve više uočavati. U našem pokoncilskom tisku gdje kad se ipak susrećemo s usputnim tretiranjem tog odnosa...«²⁶ Taj je članak objavljen ponovno godine 1982. u autorovoj knjizi, koja nosi za ovu točku vrlo primjeren naslov: *Traganje za novom crkvenom praksom*.²⁷ Tom svojom knjigom autor izražava prvenstveno potrebitost hitnog, a uz to uspješnog povezivanja teološke teorije s crkvenom praksom. Istodobno B. Šagi ukazuje na nužno oblikovanje nove pastoralne (crkvene) prakse. Svjestan je da je trenutna povezanost između teološke teorije i crkvene prakse nedostatna, ali da je ta povezanost ujedno jedini uvjet uspješnog pastoralnog djelovanja sadašnje Kristove Crkve. Budući da B. Šagi polazi od teološke teorije koja daje crkvenoj praksi »potrebna uporišta i nužne odrednice u perspektivnom hodu u budućnost«²⁸, može s pravom tražiti dokidanje već prevladanog »juridičko-normativnog, reaktivno-činovničkog pastoralala«. Time se prevladava usko klerikalističko suženje u crkvenoj praksi, a istodobno angažira se cjelokupni Božji narod kao ostvaritelj crkvene prakse, dakako pretpostavljajući i uključujući profesionalne crkvene službenike. Osim toga, B. Šagi traži ono što je spomenuto u samoj definiciji pastoralne teologije, a to je analitičko-kritičko-

²⁶ Bono Zvonimir Šagi, *Traganje za novom crkvenom praksom*, Zagreb 1982, 18.

²⁷ Vidi Josip Baloban, *Prikaz knjige* Bono Zvonimir Šagi, *Traganje za novom crkvenom praksom*, Zagreb 1982, KS — Znakovi i gibanja 22, u: Svesci 1984, br. 55, 83—85.

²⁸ Šagi (1982), 36.

-normativno ponašanje pastoralne teologije. Stoga autor polazi od naše sociološke konkretnosti i od Crkve u ovom našem prostoru i vremenu. U toj Crkvi i u društvu u kojem Crkva živi i djeluje uočavaju se sociološki uvjeti »iz kojih niče problem i potreba nove prakse«, ²⁹ premda različitim intenzitetom i na pojedinim crkvenim razinama.

O nužnoj povezanosti između teološke teorije i crkvene prakse, premda više implicitno nego eksplicitno, govori T. Šagi-Bunić u svome članku *Krstiti u Crkvu malo stado ili veliki narod?*³⁰ Iako je tu teološka teorija ograničena na podjeljivanje krsta, ipak autor jasno pokazuje kako je dušobrižnikovo djelovanje u praksi ovisno o njegovoj teološkoj teoriji, odnosno da nema određene crkvene prakse, a kojoj ne bi prethodila određena teološka teorija. To znači da današnji dušobrižnik u svojoj pastoralnoj praksi ostvaruje onaj model Crkve i zajednice za koji se je odlučio u svojoj teološkoj teoriji. Na osnovu postojećih teoloških teorija događaju se različita opredjeljivanja na teorijskoj i praktičnoj razini. S tim u vezi T. Šagi-Bunić konstatira: »Stanje je u ovaj čas u našoj Crkvi takvo da se faktična opredjeljivanja između *Crkve-velikog naroda* i *Crkve-malog stada* svakodnevno zbivaju, posebno baš u vezi s krštavanjem, ali i s cjelokupnim procesom uklapanja novih vjernika u crkvenu zajednicu.«³¹ Na nužnu povezanost teološke teorije i crkvene prakse ukazuje, nadalje, članak *Pastoralni model na snazi u našoj Crkvi*.³² Tim člankom željelo se upozoriti na kontinuiranu zainteresiranost pastoralne teologije za društvenu i crkvenu praksu vjere. Ta praksa ne gleda se kao nešto statično i u sebi zatvoreno, nego kao nešto dinamično što integrira sve stupnjeve crkvenosti. U toj praksi uočavaju se kako pozitivne strane tako i slabe točke trenutnog pastoralnog djelovanja Crkve. O posebnoj povezanosti između teološke teorije i crkvene prakse govori teorija o distanciranim kršćanima.³³ Međutim, ta teorija, barem zasada, nije previše prisutna u teološkoj literaturi hrvatskog govornog područja, premda se često govori i piše o pitanjima kojima se bavi ta teorija. Ona je jednim dijelom razvijena upravo u ovim našim sociološkim konkretnostima i primjer je jednog načina korespondiranja između teološke teorije i crkvene prakse.

Govoreći o (ne)zanimanju pastoralne teologije za korespondenciju s humanim znanostima u našim povijesnim i društvenim okolnostima potrebno je reći sljedeće: pastoralna teologija, zasada, još nije uspjela ući u dijalošku i plodnu korespondenciju s humanim znanostima. Koliko je to uspjela teologija u cjelini ostavljam ovdje otvorenim pitanjem. Najveća suradnja ostvaruje se između re-

²⁹ Isto, 230.

³⁰ Vidi Tomislav Šagi-Bunić, *Krstiti u Crkvu »malo stado« ili »veliki narod«?*, u: Bogoslovska smotra 48/1978, br. 1—2, 1—8.

³¹ Isto, 7.

³² Usp. Josip Baloban, *Pastoralni model na snazi u našoj Crkvi*, u: Bogoslovska smotra 56/1986, br. 1—2, 43—54.

³³ Usp. Josip Baloban, *Kirche in einer sozialistischen Gesellschaft. Analyse der gegenwärtigen pastoralen Situation in der Erzdiözese Zagreb (Nordkroatien) unter besonderer Berücksichtigung der distanzierteren Kirchlichkeit*, Zürich-Einsiedeln-Köln 1982, posebno 169 i dalje.

ligiozne pedagogije odnosno kod nas katehetike i pedagogike. Korespondencija sa psihologijom i socijalnom psihologijom tek je na početku. Nadalje, korespondencija između pastoralne teologije i sociologije u ovom je trenutku, čini se, još uvijek više u fazi preispitivanja, nego kontinuiranog, iako polaganog napretka. Kod nas ne postoji crkvena sociologija. Ne samo da ne postoji, nego kao da nema previše ni zanimanja za nju. Anketa provedena među svećenicima Jugoslavije, a koju je tražila BK Jugoslavije, ostala je dosada prva i posljednja anketa te vrste.³⁴ Kod nas postoji sociologija religije, vjere i crkvenosti. Nosioci i ostvaritelji projekta su društvene institucije. Međutim, zanimanje za rezultate tih istraživanja nije odviše veliko. Tako pastoralna teologija na hrvatskom govornom području nije uspjela teološki i kritički reflektirati rezultate tih istraživanja.³⁵

3. ODNOS PASTORALNE TEOLOGIJE I DRUŠTVA

Polazeći od definicije pastoralne teologije nužno je reći da se praktična teologija, kad govori o kršćansko-crkvenoj praksi, ne ograničava isključivo samo na »crkvenu praksu«, nego praktična teologija istodobno obuhvaća i ne-institucionaliziranu religioznost i ne-institucionalizirano kršćanstvo. Takvo shvaćanje praktične teologije zahtijeva i prevladavanje dihotomijskog odnosa između Crkve i društva. To shvaćanje pretpostavlja, nadalje, konkretnu Crkvu u konkretnom društvu. Osim toga, pretpostavlja konkretnog čovjeka koji vjeruje u konkretnom društvu. U tom odnosu i sama društvena dimenzija vjere zadobiva svoje konkretno mjesto. Ali upravo u toj točki nailazi praktična teologija u socijalističkom društvu na njoj izvana nametnute granice, budući da društvena dimenzija vjere u ovom povijesnom trenutku nije dovoljno razjašnjena ni u teoriji ni u praksi našeg socijalističkog društva.³⁶ Odatle i toliki nesporazumi oko čovjeka koji vjeruje u ovome društvu. Jer posrijedi je pitanje »privatnosti i društvenosti vjere i djelovanja iz pobude vjere«.³⁷

Da li je djelovanje pastoralne teologije cjelovito i samim tim posve uspješno bez realnog poznavanja društva u kojem živi naša Crkva? Koja je kritička funkcija pastoralne teologije u odnosu na društvo? Koliko se pastoralna teologija kod nas zanima da upozna to društvo i ujedno teološki kritički reflektira posebno društvenu funkciju vjere unutar toga socijalističkog društva? Ta i slična pitanja su opravdana, jer se temelje u samoj definiciji pastoralne teologije i jer proizlaze iz životne situacije čovjeka koji vjeruje i čovjeka koji iskrena srca traži Boga. Odgovoriti iscrpno na ta pitanja ovdje nije moguće, budući da ta problematika zahtijeva posebnu studiju i samim tim ujedno prelazi kompetencije

³⁴ Vidi Ljudevit Plačko, *Svećenička anketa Vijeća za kler BK Jugoslavije*, u: *Svesci 1972/73*, br. 21—24, 29—210.

³⁵ Pokušaj u tome pravcu je gore citirana Balobanova dizertacija (1982).

³⁶ To dokazuje u svojoj dizertaciji Š. Marasović. Vidi Špiro Marasović, *Mogućnost Crkve u teoriji samoupravnog socijalizma*. Izvadak iz dizertacije, Zagreb 1978.

³⁷ Bono Zvonimir Šagi, *Kršćanski laik u socijalističkom društvu*, Zagreb 1986, 67.

ovog članka. Ipak, ovdje će biti date određene naznake u pravcu odgovora na postavljena pitanja. Ponajprije, potrebno je istaći da na hrvatskom govornom području jedva da postoji bibliografija, koja bi tematizirala gore spomenuta pitanja. U poslijeratnom je razdoblju kod nas napisano mnogo studija, rasprava, knjiga, provedeno dosta socioloških istraživanja. To potvrđuje i Bibliografija radova o religiji, Crkvi i ateizmu 1945—1985, koju je izdala Stvarnost u Zagrebu.³⁸ U toj istoj Bibliografiji pod natuknicom »Pastoralna teologija« (str. 236—237) nema nijednog naslova koji bi ukazivao na odnos pastoralne teologije i društva ili na problematiku privatnosti i društvenosti vjere.³⁹ O toj problematici u novije vrijeme vrlo otvoreno i konstruktivno piše B. Šagi u svojoj knjizi *Kršćanski laik u socijalističkom društvu*.⁴⁰ A o aktualnom pitanju javnosti kršćanske vjere govori Drago Ocvirk u svome članku *Kristjani v javnosti*.⁴¹

Ako pastoralna teologija želi teološki reflektirati ne samo privatnu i crkvenu praksu vjere, nego paralelno s njima i društvenu praksu vjere, onda se ona mora jednako zanimati kako za vjernika kao pojedinca tako i za konkretno društvo u kojem živi i djeluje konkretni vjernik. Svojom refleksijom pastoralna teologija kontinuirano ukazuje na unutarnju povezanost i komplementarnost osobnog (privatnog: čisto na individualnoj razini i na razini obitelji, te istodobno privatno-crkvenog: na razini župne zajednice) i društvenog aspekta vjere. Ovdje nastaju nesporazumi osobito onda kada se poistovjećuju država i društvo s jedne strane, dok se istodobno ukazuje na odvojenost Crkve od države s druge strane. Crkva je odvojena od države, ali nije od društva u kojem živi.⁴² S pravom B. Šagi upozorava da odvojenost Crkve od države »ne bismo smjeli plošno tumačiti, kao da vjera nema nikakvu društvenu funkciju i da ne bi kao osobna stvar pojedinca trebala biti zajedno s dotičnim pojedincem integrirana u društvo kao dio njegovog osobnog identiteta...«⁴³ Na ovim je našim prostorima potrebno definirati upravo tu društvenu dimenziju vjere i to kao dimenziju koja je sastavni dio integriteta osobe koja vjeruje. Stoga se ne može govoriti o društvenom integritetu pojedinca koji vjeruje, ako se istodobno nezainteresirano ili čak ideološki pristupa društvenoj dimenziji vjere. I obratno, govor o društvenoj dimenziji vjere polazi od integriteta osobe koja vjeruje kao od svoje pretpostavke, budući da integritet svake osobe čine njegova privatnost i njegova društvenost.⁴⁴ A to vrijedi i za dimenziju vjere kao integralnog dijela osobe koja vjeruje ili koja traži Boga iskrenim srcem. Ta dimenzija vjere istodobno je usko povezana sa slobodom savjesti u privatnosti i javnosti. S tim u vezi ne

³⁸ Usp. Bosiljka Milinković, *Bibliografija radova o religiji, crkvi i ateizmu 1945—1985*, Zagreb 1986.

³⁹ Vidi Milinković (1986), 236—237.

⁴⁰ Usp. Šagi (1986).

⁴¹ Usp. Drago Ocvirk, *Kristjani v javnosti*, u: *Bogoslovni vestnik* 47/1987, 105—113.

⁴² Usp. Ocvirk (1987), 110.

⁴³ Šagi (1986), 71.

⁴⁴ O ravnoteži odnosno komplementarnosti između javnog i privatnog u životu kršćanina govori i Drago Ocvirk. Vidi Ocvirk (1987), 107.

može se tvrditi »da je ta sloboda u svim svojim oblicima i na svim razinama društveno dovoljno zajamčena, ako se jedna ili druga opcija, vjera ili svjetonazor, svejedno, pod bilo kojim vidom javno, službeno preferira i ističe«. ⁴⁵ Dosa-da je kod nas pojedinac mogao i još uvijek može, zadržati vjeru kao osobnu kvalitetu jedino na razini obitelji i na razini župne zajednice, dok na razini društva u bilo kojim strukturama to nije samo po sebi razumljivo. Ovdje je potrebno da teologija općenito, a praktična teologija napose bude kritika društvene, pa i političke prakse. ⁴⁶ Stoga i pastoralna teologija ne bi smjela biti ravnodušna u odnosu na mjesto koje zauzima kršćanin u sadašnjoj socijalističkoj praksi. Pritom je potrebno istaći: »Prava društvena integracija s obzirom na religiozne ljude u našem samoupravnom socijalizmu još nije provedena.« ⁴⁷ Do te integracije neće doći sve dok se ne promijeni postojeći mentalitet prema kojem je društvena dimenzija vjere nešto što je pod stalnom sumnjom. A takav je mentalitet nešto statično i oskudno na otvorenom dijalogu. Takav mentalitet polazi manje od čovjeka i njegovih primarnih i sekundarnih potreba, a daleko više od ideje, određenog sustava i od postojeće dosadašnje društvene prakse, kojoj nije spreman kritički pristupiti. Stvaranje novog mentaliteta ide za tim da se vjeri i čovjeku koji vjeruje (neovisno o njegovoj vidljivoj ili nevidljivoj religioznoj deklarativnosti) prizna pozitivna uloga u izgradnji ovog društva. Isto da mu se prizna pozitivno stremljenje za izgradnjom civilizacije ljubavi, koja, ostvarujući se u ovom društvu, postaje dionikom civilizacije ljubavi čitavoga svijeta. Osim toga, ide se za tim da osobna vjerska potreba zadobije dimenziju društvenoga, jer spada ne samo u zadovoljenje nekih čovjekovih potreba nego jer je dio općeljudskih potreba. Nije pritom riječ o nekim sekundarnim, već naprotiv, riječ je o prvotnim čovjekovim potrebama i njihovim ostvarenjima.

Sve to prethodno rečeno pastoralna teologija mora teološki kritički reflektirati, da bi istodobno pomagala sve većem ostvarenju kako crkvene tako i društvene prakse vjere. A prije nego će intenzivno započeti reflektirati tu problematiku pastoralna teologija mora dokraja postati svjesna te problematike. Čini se da smo tu još negdje na početku takvog reflektiranja.

4. ZAKLJUČAK

Pastoralna teologija ima svoju specifičnost i samostojnost unutar cjelokupne teologije. Po svome formalnom objektu ta grana teologije nezamisliva je bez kritičkog teološkog reflektiranja Crkve u sadašnjoj povijesnoj i društvenoj situaciji. K tome pridolazi i kritičko teološko reflektiranje društva ukoliko to društvo čine ljudi koji vjeruju i traže Boga iskrenim srcem. Osim toga, pastoralna je teologija zainteresirana za zajedničke probleme svih ljudi bez obzira na

⁴⁵ Drago Šimundža, *Ustavni i stvarni položaj vjernika u društvu*, u: *Crkva u svijetu* 20/1987, br. 4. 289—292, ovdje 291.

⁴⁶ Usp. Šagi (1986), 65.

⁴⁷ Isto, 65.

njihovu (ne)pripadnost Crkvi. Jer pitanje mira, ekologije itd. jesu pitanja s kojima se suočava svaki čovjek već samim tim što je ljudsko biće, bez obzira da li je religiozan ili ne. A Crkva želi živjeti i dijeliti radost i nadu, žalost i tjeskobu današnjeg čovjeka (usp. »Gaudium et spes«, t. 1).

Ako je kod nas pastoralna teologija dosada previše bila usredotočena na ministerijalno svećeništvo, te njegove funkcije u Crkvi, a premalo se odnosila na opće svećeništvo i njegovo poslanje unutar Crkve i društva, onda je to bilo preusko shvaćanje pastoralne teologije unutar cjelokupne teologije. Proukom crkvene situacije unutar same Crkve pastoralna teologija se kritički odnosi prema svemu onome što u toj Crkvi bilo institucionalno bilo neinstitucionalno usporava ili pak umanjuje navjestiteljski rad Crkve. Služeći se analitičko-kritičko-normativnom metodom pastoralna teologija upozorava na promjenljivo i stoga dokidljivo unutar crkvene prakse. Istodobno pruža normativna rješenja za trenutno evangelizacijsko-katehetsko i dijakonijsko djelovanje Crkve. Upravo na temelju prouke crkvene situacije pastoralna teologija konstatira da je pastoral sakramenata ne samo nedostatan vid pastoralnog djelovanja Crkve, nego da nije jedini. Jer tu pridolazi pastoral djece i mladeži, pastoral braka i obitelji, pastoral starijih i nemoćnih osoba, konačno i evangelizacija kulture. Osim toga, pastoralna teologija sudjeluje i u planiranju budućnosti Crkve predlažući primjerene pastoralne modele, koji omogućuju uspješnu realizaciju Crkve u povijesti. Pored te privatne i eklezijalne dimenzije vjere pastoralna teologija se usredotočuje na društvenu dimenziju vjere. Opravdanost njezina zanimanja za tu dimenziju vjere temelji se u osobi koja vjeruje, pošto tek sve tri dimenzije vjere zajedno čine integralnost čovjeka koji vjeruje. A čovjek kao integralno biće nastupa kao takav i u svojoj privatnosti i u svojoj društvenosti. Ovdje je riječ kako o eklezijalnoj (crkvenoj) integraciji tako i o društvenoj integraciji religiozne osobe. Potrebno je da pastoralna teologija bude kritička teorija crkvene, društvene pa i političke prakse. To će i biti, ako joj se unutar teologije i Crkve prizna ono mjesto koje joj pripada kao grani teologije i ako joj se unutar društva prizna funkcija znanosti koja vodi brigu o jednoj od primarnih ljudskih potreba, naime, o potrebi za transcendentnim. Ali ne samo za transcendentnim, nego istodobno i za ljudskim naličjem tog transcendentnog.

Mjesto i važnost pastoralne teologije u sadašnjem trenutku Crkve i društva kod nas nije još dostatno teorijski uočeno. Paralelno s tim ta grana nije zasada optimalno prisutna u crkvenom i društvenom događanju. Stoga je ovaj članak želio biti pokušaj razmišljanja u tome smjeru i ujedno poziv na diskusiju o toj problematici.